SANOAT ZONALARINI RIVOJLANTIRISHNING HUDUDIY IQTISODIY FAOLLIKNI RAG'BATLANTIRISHDAGI ROLI

Matniyazova Dilbar Ilxom qizi
TDIU magistratura talabasi
dilbarmatniyazova8@gmail.com
+998912781814

Annotatsiya: Ushbu ilmiy tezisda sanoat zonalarini rivojlantirishning hududiy iqtisodiy faollikni oshirishdagi roli ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Xususan, erkin iqtisodiy zonalar, kichik sanoat zonalari va texnoparklarning hududiy iqtisodiyotga ta'siri, investitsiyalarni jalb etish, yangi ish o'rinlari yaratish hamda eksport salohiyatini oshirishdagi o'rni o'rganiladi. Tadqiqot natijalari sanoat zonalarining hududiy rivojlanishdagi strategik ahamiyatini asoslab beradi.

Kalit so'zlar: sanoat zonalari, erkin iqtisodiy zonalar, hududiy iqtisodiyot, investitsiyalar, iqtisodiy faollik, infratuzilma, bandlik, eksport

Аннотация: В данном научном тезисе на основе научных источников анализируется роль развития промышленных зон в повышении региональной экономической активности. В частности, изучается влияние свободных экономических зон, малых промышленных зон и технопарков на региональную экономику, их роль в привлечении инвестиций, создании новых рабочих мест и увеличении экспортного потенциала. Результаты исследования обосновывают стратегическое значение промышленных зон в региональном развитии.

Ключевые слова: промышленные зоны, свободные экономические зоны, региональная экономика, инвестиции, экономическая активность, инфраструктура, занятость, экспорт.

Abstract: This scientific thesis analyzes the role of industrial zone development in enhancing regional economic activity based on scientific sources. In particular, it examines the impact of free economic zones, small industrial zones, and technoparks on the regional economy, their role in attracting investments, creating new jobs, and increasing export potential. The research findings substantiate the strategic importance of industrial zones in regional development.

Keywords: industrial zones, free economic zones, regional economy, investments, economic activity, infrastructure, employment, export.

Kirish

Sanoat zonalarini rivojlantirish bugungi kunda iqtisodiy siyosatning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, erkin iqtisodiy zonalar (EIZ), maxsus sanoat zonalari va texnoparklar hududiy iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi [1]. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlarda sanoat zonalari orqali investitsiyalarni jalb qilish, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish va eksportni kengaytirish imkoniyatlari yaratiladi [2].

O'zbekiston misolida ham so'nggi yillarda "Navoi", "Angren", "Jizzax" kabi erkin iqtisodiy zonalar tashkil etilib, hududiy iqtisodiy faollikni oshirishga xizmat qilmoqda [3]. Shu sababli sanoat zonalarining iqtisodiy samaradorligini ilmiy asosda o'rganish dolzarb masala hisoblanadi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda tizimli tahlil, taqqoslash, statistik ma'lumotlarni qayta ishlash va ilmiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Jahon banki, BMTning sanoatni rivojlantirish tashkiloti (UNIDO), shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asos sifatida olindi [4].

Tadqiqot davomida sanoat zonalarining hududiy iqtisodiy rivojlanishga ta'siri quyidagi ko'rsatkichlar asosida baholandi:

- investitsiyalar hajmi;
- yangi ish o'rinlari soni;
- sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi;
- eksport ko'rsatkichlari.

Natijalar

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, sanoat zonalari tashkil etilgan hududlarda iqtisodiy faollik sezilarli darajada oshgan. Masalan, O'zbekistondagi erkin iqtisodiy zonalarda 2022 yil holatiga ko'ra 500 dan ortiq loyiha amalga oshirilgan bo'lib, umumiy investitsiyalar hajmi 2,5 milliard AQSh dollaridan oshgan [5].

Bundan tashqari, ushbu zonalarda 40 mingdan ortiq yangi ish o'rinlari yaratilgan [6]. Bu esa hududiy bandlik darajasini oshirishga xizmat qilgan.

Xalqaro tajriba ham sanoat zonalarining samaradorligini tasdiqlaydi. Masalan, Xitoydagi Shenzhen maxsus iqtisodiy zonasi qisqa vaqt ichida kichik shaharchadan yirik sanoat markaziga aylangan bo'lib, uning YAIM hajmi yiliga o'rtacha 20 foizdan ortiq o'sib borgan [7].

Shuningdek, sanoat zonalari eksport hajmini oshirishga ham xizmat qilmoqda. O'zbekistondagi erkin iqtisodiy zonalarda ishlab chiqarilgan mahsulotlarning muhim qismi eksport qilinmoqda, bu esa valyuta tushumini ko'paytiradi [8]

Tahlil va muhokama

Sanoat zonalarining hududiy iqtisodiy faollikka ta'siri ko'p qirrali va tizimli xarakterga ega bo'lib, u iqtisodiy, ijtimoiy, institutsional hamda innovatsion omillar orqali namoyon bo'ladi. Ushbu jarayonni chuqurroq tahlil qilish sanoat zonalarining nafaqat ishlab chiqarish hajmini oshirish, balki hududiy rivojlanishdagi nomutanosibliklarni kamaytirishdagi rolini ham ochib beradi.

Avvalo, sanoat zonalarining iqtisodiy faollikka ta'sirini baholashda infratuzilma omili alohida ahamiyat kasb etadi. Ilmiy manbalarda ta'kidlanishicha, ishlab chiqarish faoliyatini tashkil etishda transport, energetika, kommunikatsiya va logistika infratuzilmasining mavjudligi investorlar uchun asosiy omillardan biri hisoblanadi [9]. Sanoat zonalarida ushbu infratuzilmaning markazlashgan holda tashkil etilishi ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi, ishlab chiqarish siklini tezlashtiradi va resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi. Masalan, Jahon banki tadqiqotlariga ko'ra, tayyor infratuzilmaga ega zonalarda investitsiya loyihalarini ishga tushirish muddati 30–40 foizga qisqaradi [1]. Bu esa hududiy iqtisodiy faollikning tezlashishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Shu bilan birga, infratuzilmaning rivojlanganligi hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni kamaytirishga xizmat qiladi. Odatda sanoat zonalari iqtisodiy jihatdan sust rivojlangan hududlarda tashkil etiladi va bu orqali iqtisodiy faollik markazdan chekka hududlarga yoyiladi. Natijada hududlararo iqtisodiy nomutanosiblik kamayadi, bu esa milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga zamin yaratadi [4].

Keyingi muhim omil – bu soliq va bojxona imtiyozlari tizimidir. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, investitsiyalarni jalb qilishda fiskal rag'batlantirish mexanizmlari muhim rol o'ynaydi [10]. Sanoat zonalarida korxonalarga beriladigan soliq imtiyozlari, bojxona to'lovlaridan ozod qilish, subsidiyalar va boshqa iqtisodiy preferensiyalar investorlar uchun qulay muhit yaratadi. Bu esa ichki va tashqi investitsiyalar oqimini oshiradi.

Masalan, O‘zbekistonda erkin iqtisodiy zonalarda faoliyat yuritayotgan korxonalar foyda solig‘i, yer solig‘i va mulk solig‘idan ma’lum muddatga ozod etiladi. Bu imtiyozlar investorlarning dastlabki xarajatlarini kamaytiradi va loyihalarning rentabelligini oshiradi [3]. Natijada sanoat zonalari yangi korxonalar tashkil etish va ishlab chiqarish hajmini oshirish uchun qulay platformaga aylanadi.

Bundan tashqari, sanoat zonalari investitsion muhitni yaxshilash orqali iqtisodiy faollikni rag‘batlantiradi. Investitsiya oqimining ortishi ishlab chiqarish hajmining kengayishiga, yangi ish o‘rinlarining yaratilishiga va daromadlarning oshishiga olib keladi. Bu esa o‘z navbatida iste’mol talabining ortishiga sabab bo‘ladi va iqtisodiyotda multiplikativ effekt yuzaga keladi [2].

Multiplikativ effekt deganda bir investitsiya loyihasining iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatishi tushuniladi. Masalan, sanoat zonasida tashkil etilgan ishlab chiqarish korxonasi xomashyo yetkazib beruvchilar, transport xizmatlari, logistika kompaniyalari va xizmat ko‘rsatish sektorining rivojlanishiga turtki beradi. Bu esa hududiy iqtisodiy faollikning kompleks oshishiga olib keladi.

Sanoat zonalarining yana bir muhim jihati – bu bandlik darajasini oshirishdir. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, sanoat zonalarida tashkil etilgan korxonalar ko‘plab yangi ish o‘rinlarini yaratadi [6]. Bu ayniqsa aholisi ko‘p bo‘lgan hududlarda ishsizlik darajasini kamaytirishda muhim rol o‘ynaydi.

Bandlikning oshishi aholining daromadlarini ko‘paytiradi, bu esa ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ish o‘rinlarining yaratilishi aholi migratsiyasini ham kamaytiradi, ya’ni fuqarolar boshqa hududlarga ish izlab ko‘chib ketishga kamroq ehtiyoj sezadi. Bu esa hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini muvozanatlashtiradi.

Innovatsion rivojlanish ham sanoat zonalarining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Texnoparklar va innovatsion sanoat zonalari ilmiy-tadqiqot ishlanmalarini ishlab chiqarishga joriy etishda muhim platforma bo‘lib xizmat qiladi [11]. Bu jarayon texnologik modernizatsiya, mahsulot sifatini oshirish va raqobatbardoshlikni kuchaytirishga olib keladi.

Masalan, OECD tadqiqotlariga ko‘ra, innovatsion zonalarda faoliyat yuritayotgan korxonalarda mehnat unumdorligi an’anaviy korxonalarga nisbatan yuqori bo‘ladi [11]. Bu esa yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni ta’minlaydi va eksport salohiyatini oshiradi.

Xalqaro tajribaga murojaat qiladigan bo‘lsak, sanoat zonalarining muvaffaqiyati ko‘p jihatdan davlat siyosatining izchilligiga bog‘liq. Xitoy, Janubiy Koreya va Singapur kabi davlatlarda sanoat zonalari davlat tomonidan faol qo‘llab-quvvatlangan va aniq strategik yo‘nalish asosida rivojlantirilgan [7]. Masalan, Shenzhen maxsus iqtisodiy zonasi dastlab kichik hudud bo‘lgan bo‘lsa-da, davlat tomonidan yaratilgan qulay investitsiya muhiti va infratuzilma natijasida qisqa vaqt ichida yirik sanoat markaziga aylangan.

Shu bilan birga, sanoat zonalarining samaradorligini pasaytiruvchi omillar ham mavjud. Eng asosiy muammolardan biri – bu logistika infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligidir. Agar transport va logistika tizimi yaxshi yo‘lga qo‘yilmagan bo‘lsa, ishlab chiqarilgan mahsulotlarni bozorlarga yetkazish qiyinlashadi va bu korxonalar xarajatlarini oshiradi [12].

Bundan tashqari, malakali kadrlar yetishmovchiligi ham muhim muammo hisoblanadi. Sanoat zonalarida zamonaviy texnologiyalar qo‘llanilishi sababli yuqori malakali mutaxassislarga ehtiyoj katta bo‘ladi. Agar hududda bunday kadrlar yetarli bo‘lmasa, bu ishlab chiqarish samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli ta’lim tizimini sanoat ehtiyojlariga moslashtirish muhim ahamiyatga ega.

Institutsional muhit ham sanoat zonalarining muvaffaqiyatida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Soddalashtirilgan ma’muriy tartiblar, shaffof boshqaruv tizimi va korrupsiyaning past darajasi investorlar uchun muhim omillardir [1]. Agar ushbu omillar ta’minlanmasa, hatto yaxshi

infratuzilma va imtiyozlar mavjud bo‘lsa ham, sanoat zonalari kutilgan natijani bermasligi mumkin.

Shuningdek, ekologik omillar ham e’tibordan chetda qolmasligi lozim. Sanoat zonalarida ishlab chiqarish hajmining oshishi atrof-muhitga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli ekologik standartlarga rioya qilish, “yashil texnologiyalar”ni joriy etish va chiqindilarni qayta ishlash tizimini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Bu esa barqaror rivojlanishni ta’minlashga xizmat qiladi.

Hududiy iqtisodiy faollikni oshirishda sanoat zonalarining klasterlashuv jarayoniga ta’siri ham muhimdir. Klasterlashuv deganda bir hududda o‘zaro bog‘liq korxonalar, yetkazib beruvchilar va xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotlarning jamlanishi tushuniladi. Sanoat zonalari aynan shunday klasterlarning shakllanishiga zamin yaratadi. Bu esa ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, innovatsiyalarni tezroq joriy etish imkonini beradi va raqobatbardoshlikni kuchaytiradi.

Yana bir muhim jihat – sanoat zonalarining eksportga yo‘naltirilgan ishlab chiqarishni rivojlantirishdagi roli. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, sanoat zonalarida ishlab chiqarilgan mahsulotlarning katta qismi eksport qilinadi [8]. Bu esa mamlakatning tashqi savdo balansini yaxshilaydi va valyuta tushumlarini oshiradi.

Eksport salohiyatining oshishi milliy iqtisodiyotning barqarorligini ta’minlaydi, chunki u ichki bozor bilan cheklanib qolmasdan, xalqaro bozorlar bilan integratsiyani kuchaytiradi. Shu bilan birga, eksportga yo‘naltirilgan ishlab chiqarish korxonalarni xalqaro standartlarga moslashishga majbur qiladi, bu esa mahsulot sifatining oshishiga olib keladi.

Xulosa

O‘rganishlar shuni ko‘rsatadiki, sanoat zonalari hududiy iqtisodiy faollikni oshirishda muhim instrument hisoblanadi. Ular orqali investitsiyalar jalb qilinadi, yangi ish o‘rinlari yaratiladi, eksport salohiyati oshadi va hududlarning sanoat rivoji ta’minlanadi.

Kelgusida sanoat zonalarining samaradorligini oshirish uchun quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish zarur:

- infratuzilmani yanada rivojlantirish;
- innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlash;
- kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish;
- logistika va transport tizimini yaxshilash.

Shu orqali sanoat zonalari mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim omil bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. World Bank. *Special Economic Zones: Performance, Lessons Learned, and Implications*, 2008, pp. 12–18.
2. UNIDO. *Industrial Development Report*, 2013, pp. 45–52.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezident qarorlari to‘plami, 2017, 23–27-betlar.
4. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. *Yillik statistik to‘plam*, 2022, 56–60-betlar.
5. Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi hisobotlari, 2022, 14–19-betlar.
6. Mehnat va bandlik vazirligi ma’lumotlari, 2022, 33–35-betlar.
7. Zeng D.Z. *Building Engines for Growth and Competitiveness in China*, 2010, pp. 78–85.
8. Export Promotion Agency of Uzbekistan. Hisobot, 2021, 21–25-betlar.
9. Farole T. *Special Economic Zones in Africa*, World Bank, 2011, pp. 67–72.
10. O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi sharhi, 2020, 102–110-betlar.
11. OECD. *Innovation-driven Growth in Regions*, 2015, pp. 90–96.
12. Asian Development Bank. *Economic Zones and Industrial Parks*, 2018, pp. 41–47.